

Тетяна Ємельянова

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ АРХІВНИХ КІНОДОКУМЕНТІВ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

(на прикладі Центрального державного кінофотофоноархіву України)

Перш ніж перейти до викладення власне матеріалу дослідження, варто зупинитись на визначенні самого поняття "кінодокумент". Кінодокумент - аудіовізуальний або зображувальний документ на кіноплівці, зміст якого передано за допомогою кінематографічного способу¹. Таке усталене визначення дозволяє віднести кінодокументи до класу документів, виокремлених за ознакою способу фіксування, передавання та сприйняття інформації. Зокрема, кінодокумент - це документ, як той, зміст якого сприймається зором або зором і слухом одночасно. Матеріальною основою кінодокумента є кіноплівка, яку можна розглядати як багат шарову полімерну плівкову систему.

У багатьох архівних кінодокументах знайшли своє відображення події Другої світової війни. Вибір саме цих документів для нашої розвідки зумовлений їх багаторічною актуальністю і високим рівнем попиту серед споживачів ретроспективної інформації. Крім того, понад 60-річний відтинок часу з моменту їх створення дозволяє прослідкувати закономірності виникнення і розвитку останніх.

Весь масив кінодокументів згаданої тематики класифікований, що є основою їх наукової організації. Архівні кінодокументи періоду 1939-1945 рр. є загальнодержавного значення. За видом вони - документальні, тобто містять інформацію про події, явища, об'єкти та факти реальної дійсності. За формою відзнятого матеріалу поділяються на:

- кінофільми - закінчені твори відповідного жанру з єдиним задумом, темою, ідеєю і побудовою кіноряду;
- спецвипуски - оперативна інформація про найбільш значимі події;
- кіножурнали - періодичні кіновипуски, змістом яких є інформація про різні події;
- кіносюжети - пов'язані єдиним задумом і ідеєю зйомки окремих епізодів, подій;
- збірники кіносюжетів - окремий не змонтований кіноматеріал, що не увійшов до готової продукції.

У фондах ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного масив кіножурналів за період Другої світової війни становить 135 номерів "Радянська Україна" і "За Радянську Україну" виробництва Укркінохроніки, 9 номерів кіножурналів "Союзкіножурнал" виробництва ЦСДФ, перший номер кіножурналу "Сражающаяся Польша" спільного виробництва кіногрупи Першого корпусу польських збройних сил в СРСР і Союзкінохроніки, 29 номерів кіножурналу "Die deutsche Wochenschau" ("Німецький тижневий огляд") виробництва ЦФО і УФА, 6 спецвипусків. Серед кінофільмів - 47 кінокартини виробництва вітчизняних кіностудій і 3 кінострічки з колекції німецької трофейної кінохроніки. Окрему групу складають близько 140 одиниць обліку кіносюжетів та збірників кіносюжетів (кіноматеріал, не використаний в готовій продукції).

За технікою виробництва кінодокументи 1939-1945 рр. є виключно чорно-білими, німими (кіносюжети та збірники кіносюжетів) і звуковими (кінофільми, кіножурнали, спецвипуски).

Як правило, на державне зберігання приймають комплект кінодокумента, що є сукупністю його оригіналів і копій, і є однією одиницею обліку. Цей комплект може містити негатив-зображення, негатив фонограми, проміжний позитив, контрольну позитивну копію. Однак комплектування архіву документами зазначеного періоду мало певні особливості, які позначилися на їх комплектності.

Роботи з виявлення і збирання кінодокументів розпочалися у 1942-1943 рр. Кінодокументи трофейної німецької кінохроніки, яка демонструвалася на окупованій території України, були передані до архіву у 1943-1947 рр. обласними конторами Головкинопрокату у вигляді позитивної копії². Найбільшу за обсягом кількість кінодокументів відповідної тематики було передано ЦДАКФФД СРСР у 1948 році

переважно у вигляді негатива зображення і негатива фонограми. У 1961-1965 рр. - у складі проміжної позитивної та позитивної копій³.

Під час виробництва звукового кінодокумента, крім оригіналу негатива зображення, виготовляється негатив перезаписаної фонограми, в якій на звичайній негативній плівці фотографічним шляхом відтворені супроводжуючі кіноряд звуки (авторська і дикторська мова, шуми і музика).

Для того, щоб зберегти у належному технічному стані негатив-оригінал, масове виготовлення кінокопій з кінодокументів проводиться не з негатива-оригіналу, а з дубль-негативу (контратипу). Для його виготовлення спочатку друкується з негатива-оригіналу на спеціальній дубль-позитивній плівці проміжна позитивна (лавандова) копія, з якої потім на спеціальній плівці друкується контратип. Контратип є допоміжним елементом. Зовнішньо контратип відрізняється від негатива-оригіналу тим, що зображення в ньому виглядає більш контрастним і кожний кадр як правило окреслений двома рамками, а в негативі - однією. Проміжна позитивна (лавандова) копія відрізняється від переглядової позитивної копії більш "м'якими" тонами зображення, а плівка має синьо-фіолетовий колір основи. Цінність проміжної позитивної копії полягає у тому, що вона є страховою копією на випадок втрати негатива-оригіналу і може замінити його для масового копіювання кінодокумента.

Через те, що негатив дає зворотнє зображення, він не може бути використаний для прямого призначення кінодокумента, тобто для його показу. Для цього з негатива-зображення друкується на спеціальній (позитивній) плівці позитивна копія, яка вже містить не зворотнє а пряме, реальне зображення стану і кольорів відзнятого. Для звукових кінодокументів як правило виготовляється сумісна позитивна копія, в якій разом з зображенням друкується і фонограма у вигляді темної звукової доріжки, розміщеної праворуч від перфорації. Відповідно до своїх характеристик позитив придатний лише для переглядання та демонстрування.

Як бачимо, незалежно від техніки їх створення, кінодокументи повинні мати повний комплект складових. Однак аналіз довідок про надходження до архіву кінодокументів періоду Другої світової війни свідчить про відсутність повного комплекту. Це перешкоджало повноцінному використанню інформації - тому що ні негативи-оригінали, ні проміжні позитиви за архівними правилами не можна переглядати на звукомонтажному столі, а позитив - не може бути використаний для виготовлення кінокопій.

До середини 1960-х рр. виробництво кінопродукції здійснювалось на нітроцелюлозній основі, а тому складові комплекту кінодокументів, що надходили до архіву наприкінці 1940-х - на початку 1960-х рр. були виключно на нітрооснові. У зв'язку з підвищеною пожежною небезпекою нітроплівки, яка є легкозаймистою при температурі 41°C, перед ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного постала проблема перезапису всіх кінодокументів на нові носії з триацетатною основою. Цей процес ускладнився і розтягнувся у часі, тому що доводилося водночас поповнювати комплекти відсутніми складовими. Оскільки на той час в архіві ще не було кінолабораторії, то перекопіювання кінодокументів на носії з новою матеріальною основою проводилося на кіностудіях Києва. Як правило, це був проміжний позитив, що друкувався у порядку докомплектування, і таким чином на державному зберіганні вже була копія на триацетатній основі. З появою у 1976 р. в архіві відповідно обладнаної кінолабораторії роботи по заміні основи і поповненню комплектів набули планомірного характеру. Так упродовж 1981-1985 рр. здійснювалось перекопіювання і виготовлення відсутніх елементів комплекту кінодокументів за 1940-1963 рр., серед яких значний обсяг склали документи періоду Другої світової війни⁴.

Акцентування уваги на кінодокументі як на зображувальному, а не як аудіовізуальному документі, призвело до помилкового судження про те, що тільки кіноряд зображення містить інформацію про реальні події і факти, тому і є джерелом досліджень. У той же час звуковий ряд, що містив авторську і дикторську мову, до уваги не брався. Це спричинило

ту обставину, що під час виготовлення позитивних копій значна частина їх була перезаписана без звуку. До їх складу потрапила переважна більшість кіножурналів "Радянська Україна" за 1939-1945 рр. Однак практика користування кінодокументами довела помилковість такого підходу. Як виявилось, звукоряд не тільки може містити додаткову інформацію про події, що відображені у кіноряді, але й яскраво характеризувати епоху створення кінодокументів.

Відсутність звуку у позитивній копії компенсується інформацією, що міститься у довідковому апараті - монтажних листах. У них разом з покадровим описанням змісту закінченого кінотвору подається дикторський та авторський тексти. Крім того, в ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного у 1980-х рр. були проведені роботи з виявлення особливо цінних кінодокументів і створення на них страхового фонду. До їх складу була включена переважна більшість кінодокументів періоду Другої світової війни. Страховий фонд їх складається в основному з проміжного позитиву зі звуком. Таким чином, звук не був остаточно втрачений.

У використанні кінодокументів теж відбулися певні зміни. Так, до початку 1990-х рр. архівними кінодокументами зазначеної тематики активно користувалися вітчизняні документалісти. Під час створення нової кінопродукції кіномитці користувалися позитивною копією лише для перегляду і відбору матеріалу. Для кінокопіювання архів видавав студіям вихідні матеріали: негатив або дубль-негатив (контратип) та фонограму. Глибока і затяжна криза, що спіткала вітчизняний кінематограф, призвела до різкого скорочення використання архівних кінодокументів з метою кінокопіювання. З іншого боку розвиток телевізійної техніки та поява відеопродукції стимулювали користування архівними кінодокументами у вигляді відеокопій. Виготовлення відеокопій у форматах запису VHS, S-VHS, B-SP проводиться з позитивної копії, якою продовжують користуватися і для перегляду. Така інтенсивна експлуатація позитивних копій призводить до передчасного зношення плівкових матеріалів. Тому нерозв'язаним залишається питання виготовлення нових позитивних копій кінодокументів. В нинішніх економічних умовах цей процес ускладнюється значною вартістю кіноплівки та матеріалів для її фотохімічного оброблення. Копіювання і реставрація кінодокументів на належному рівні потребує сучасного обладнання, технологій і висококваліфікованих спеціалістів. Фінансування архівної сфери за залишковим принципом робить неможливим проведення реставраційно-копіювальних робіт. Очевидно, у даному випадку доцільно було б звернутися до досвіду російських колег. В Російському державному архіві кінофотодокументів з кінодокументів, що користувалися підвищеним попитом у дослідників, були виготовлені відеокопії з адресно-часовими кодами на касетах у форматі Betacam SP з фондом користування у форматі VHS.

Таким чином, висвітлення деяких аспектів роботи з кінодокументами засвідчує великий інформаційний потенціал цих джерел і актуалізує питання їх подальшого дослідження, розроблення методик їх оптимального зберігання і користування.

1. Архівістика: Термінологічний словник // Авт.-упоряд.: К. Є. Новохатський, К. Т. Селівестрова та ін. - К., 1998. - С. 37.
2. Справа № 6 за 1943-1945, 1946, 1947 рр.
3. Справа № 6 за 1948 р.
4. Шелест А. М. Перекопіювання кінодокументів з нітрооснови на триацетатну основу - важливий фактор поліпшення їх зберігання // Архіви України. - 1986. - № 4. - С. 22.